

Александар М. Новаковић¹

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Департман за србистику

<https://orcid.org/0000-0002-7620-5964>

УЏБЕНИК ЗА СРПСКОХРВАТСКИ АМЕРИЧКЕ ВОЈНЕ ШКОЛЕ ЈЕЗИКА: УЏБЕНИЧКИ КОМПЛЕТ ЗА УЧЕЊЕ СРПСКОГ КАО СТРАНОГ

У раду се анализира уџбенички комплет за учење српског као страног језика америчке Војне школе језика, са циљем стварања шире и јасније слике о уџбеничким јединицама које су коришћене у реализацији наставе српског као страног језика средином двадесетог века. Коришћене су дескриптивна метода и метода теоријске анализе са техником анализе садржаја. Грађу за истраживање чинила су прва три тома *Уџбеника за српскохрватски* (1952), односно три пратећа приручника – *Илустрировани водич кроз дијалоге* (1951, 1953), *Српскохрватски: пратећи текстови илустрираних војних ситуација* (1956) и *Српскохрватски: пратећи текстови илустрираних свакодневних ситуација* (1956). Резултати спроведеног истраживања су нам показали да је реч о уџбенику који је коришћен са циљем припреме полазника програма америчке владе за обављање војнообавештајних и политичких активности на српском говорном подручју. Уџбеник се одликује садржајношћу и врло функционалним дидактичко-методичким обликовањем. Садржаји петнаест (односно тридесет осам) лекција представљени су на организован, систематичан и поступан начин, омогућавајући савладавање српског језика према постулатима граматичко-преводне, директне, аудио-лингвалне и, тада још увек непознате широј јавности, комуникативне методе. Функционалност овог уџбеника посебно је подржана трима приручницима, захваљујући чијем коришћењу су кандидати били припремани за комуникацију у различитим животним и војним ситуацијама.

Кључне речи: српскохрватски као страни језик, уџбенички комплет, Војна школа језика, војнообавештајна и политичка активност

Увод

Уџбеник у настави страног језика представља основно дидактички обликовано наставно средство које се користи у процесу формирања и развоја језичких вештина. О његовој функционалности постоји већи број опречних мишљења у литератури – од оних који сматрају да уџбеник обезбеђује конзистентност и континуум у учењу (Олврајт 1981; Онил 1982; Литлџон 1998), до оних који сматрају да уџбеник уме да буде вештачко наставно средство за изучавање непотребних језичких елемената (Хачинсон, Торес 1994; Томлисон 1998). Но, без обзира на опречна мишљења која постоје у литератури, уџбеници се у настави страних језика кори-

¹ aleksandar.novakovic@filfak.ni.ac.rs

сте сходно својој (поли)функционалности која је директно условљена квалитетом дидактичко-методичког обликовања. Ксенија Кончаревић (2007: 73) сматра да је „проблематика конструисања и експертизе уџбеника једно од научно и практично најрелеватнијих подручја методике наставе страних језика”. Због тога се у настави европских и светских страних језика појављује већи број студија у којима методичари наставе и лингвисти спроводе евалуације уџбеничких комплекта, процењујући њихову стварну функционалност у наставној пракси. По том питању ни методика наставе српског као страног језика није изузетак, јер се током више деценија одређени број истраживача бавио питањем квалитета уџбеника за учење нашег језика као страног. Истраживања овога типа везују се за организацију двају округлих столова посвећених настави српскохрватског језика као страног средином деведестих година, када су многобројни домаћи лингвисти настојали да пруже одговор на питање *Из чега предавати српскохрватски као страни језик?*. Њихова пажња била је усмерена ка процени квалитета уџбеника, приручника, снимљеног материјала и других помагала која се могу користити у настави – Бугарски 1984; Димитријевић 1984; Ђерић 1984; Гачић 1986; Дабић 1986; Игњатић 1986; Маројевић 1986; Михаиловић 1986. Идентични курс у истраживањима ове врсте задржали су и истраживачи нове генерације – Ломпар 1995; Бјелаковић 2007; Брборић 2014; Оташевић 2014; Ђорђевић 2018; Новаковић 2022, 2024. Сви они су сагласни да је на пољу унапређења наставних материјала током XX и XXI века реализовано више функционалних пројеката упркос специфичним друштвено-историјским догађањима у новијој српској историји: „Не може се рећи да до сада ништа није урађено. Напротив. Има много тога – и доброг, и одличног – али много чега нема” (Оташевић 2014: 25). У први план стављају уџбенике и приручнике Института за стране језике, Међународног славистичког центра, Филолошког факултета у Београду, Филозофског факултета у Новом Саду и других издавача, издвајајући добре (и оне мање добре) стране њиховог дидактичко-методичког обликовања. Анализирајући један од најпознатијих уџбеника за учење српског као страног језика, Весна Ломпар (1995: 181) и Вељко Брборић (2014: 603) сматрају да је уџбеник професора Боже Ђорића „незаобилазан када је у питању почетни или средњи течај српскохрватског језика као страног, односно „књига с најдужим трајањем, за коју је тешко замислити да ће добити конкуренцију”. Александар Новаковић (2022: 147) закључује да су уџбеници у настави српског као страног језика „на корак до полифункционалности” и да је потребно врло мало прилагођавања дидактичко-методичког обликовања како би они били у стању да задовоље апсолутно све потребе ове (по свему) специфичне врсте наставе.

Методолошке поставке истраживања

Предмет и циљ истраживања

Вишевековна генеза српског језика сведочи нам да су га странци у свим епохама његовог развитка учили из породичних, пословних, уметничких и војних разлога. Другим речима, интересовање за учење/подучавање српског (као страног) језика било је у складу са културно-историјским околностима на нашим просторима. Павле Ивић (1998: 65) сматра да се врхунац учења српског (као страног) језика догодио након пада Деспотовине (XV век), јер је „постао један од дипло-

матских језика у југоисточној Европи”. У вези са тим периодом, Мирјана Маринковић (2010: 282) истражује један од првих уџбеника за учење српског језика тога времена. Реч је о четворојезичном приручнику за учење страних језика – арапског, персијског, грчког и српског, који је пронађен у библиотеци џамије Сулејманија у Истанбулу. Користили су га највиши представници Османског царства – султани, обласни заповедници, војници – у дипломатској преписци, јер је „међу другим језицима, српски био редован наставни предмет одабраних припадника јаничарског корпуса” (Рељић 2012: 84). Дакле, није непознато да је српски језик коришћен и у административне и војне сврхе, због чега су креирани и објављивани посебни уџбеници.² Радослав Ђерић (1984: 68) истиче да су приликом припреме наставних материјала за учење српскохрватског језика као страног у Југословенској народној армији настојали да „из војних уџбеника” извуку „најфреквентнију лексику и фразеологију општег типа”. Радећи на сопственом стручном усавршавању у области методике наставе српског као страног језика, аутор је игром случаја дошао у посед уџбеничког комплета под називом *Уџбеник за српскохрватски*³ који је након Другог светског рата био коришћен на америчкој Војној школи језика⁴ у Калифорнији. С обзиром на чињеницу да је до дана данашњег уџбенички комплет остао непознат стручној јавности⁵, у овом раду ћемо настојати да га детаљно анализирамо са циљем стварања шире слике о уџбеничким јединицама које су коришћене у реализацији наставе српског као страног језика средином двадесетог века.

Задаци истраживања

У складу са одређеним предметом и дефинисаним циљем истраживања издвојили смо следеће истраживачке задатке:

1. Утврдити место и значај уџбеника и пратећих јединица у настави српског као страног језика.
2. Анализирати садржај и дидактичко-методичко обликовање уџбеника и пратећих јединица.

Методe, технике, инструменти и узорак истраживања

У складу са дефинисаним предметом, циљем и постављеним задацима истраживања користили смо методу теоријске анализе са техником анализе садржаја. Грађу за истраживање чинила су прва три тома (од укупно седам) уџбеника америчке Војне школе језика под називом *Уџбеник за српскохрватски*,⁶ чије је прво

2 Анализа горепобројаних радова показала нам је да су се у својим истраживањима истраживачи усмерили у три смера, и то ка уџбеницима објављеним: 1. пре званичног прихватања Вукове реформе, 2. у деценијама након Другог светског рата и 3. почетком XXI века. Тежња ка унапређењу уџбеника за учење српског као страног језика обавезује нас да посебну пажњу обратимо на сазнања и достигнућа педагошке историографије, која тежи да пружи целовит увид у ток развоја уџбеничких комплета и сачува значајне резултате из прошлости. Дакле, уколико своја истраживања будемо темељили на сазнањима педагошке историографије, бићемо у стању да боље разумемо будуће тенденције у развоју уџбеничких комплета и методике наставе српског као страног језика.

3 Реч је о ауторовом преводу уџбеника. Званични назив је *Serbo-Croatian Textbook*.

4 Изворни назив школе је *Army Language School*.

5 Није забележен ни у једној библиографији, ни у једном научном раду.

6 Иако се у појединим електронским библиотечким каталозима наводи свега седам томова ([google.books.com](https://books.google.com)), аутор овога рада на 376. страници *Прејледа материјала на занемареним језицима* (енг.

издање објављено 1951, а допуњено 1952. године, као и три приручника – *Српскохрватски: илустрирани водич кроз дијалоге* (1951), *Српскохрватски: праћећи шекскови илустрираних војних ситуација* (1956) и *Српскохрватски: праћећи шекскови илустрираних свакодневних ситуација* (1956).⁷ Истраживање је спроведено током априла 2024. године.

Анализа резултата истраживања

Анализа Уџбеника за српскохрватски америчке Војне школе језика

Уџбеник за српскохрватски саставили су запослени на америчкој Војној школи језика. Своје деловање ова школа је започела у склопу припрема за америчко-јапанске сукобе у Другом светском рату. Првобитно је функционисала под називом *Четврта армијска обавештајна школа*. Суштину њеног деловања представљала је реализација наставе јапанског језика са курсевима чији је циљ био оспособљавање појединаца да користе јапански језик у сврху обављања војних операција – обавештавања, испитивања војних заробљеника, пресретања, комуникације и сличних послова. Током првих година функционисања из Сан Франциска је премештена у Минесоту (1942), а затим и у Монтереј (Калифорнија, 1946), променивши име у *Војна школа језика*.⁸ Убрзо након премештања, деловање школе је проширено на организацију сличних курсева за кинески, корејски, шпански, француски, португалски (1946), односно скандинавске језике, румунски, албански, бугарски, чешки, мађарски, пољски и српскохрватски језик (1948). Њен развој био је тесно повезан са изазовима у међународним односима, а настава усмерена ка разумевању и активном коришћењу страних језика. Полазници течајева су добровољци, који су морали да прођу строге провере, а предавачи искључиво матерњи говорници језика који се изучава. Трајање течајева је варирало од језика до језика и укључивало је одређени број сати (између 48 и 53), подучавања (у учионици и изван ње) и испитивања (усменог и писменог). Подучавање је подразумевало савладавање граматике, превођења и коришћења директног метода, који се наметнуо као доминантни. Важан сегмент функционисања школе представљало је обезбеђивање квалитетног наставног материјала, због чега је запослено особље на свакој катедри/департману неретко писало сопствене материјале, који су били дизајнирани за коришћење „по директном методу” и на интезивним курсевима, укључујући и фонолабораторије (Агелер 1950: 189–195; Бинкли 2011: 10–16).

Настојећи да своје кадрове што боље припреми за остваривање војнополи-

Survey of materials in the neglected languages) проналази податак у вези са тим да је уџбеник имао чак четрнаест томова: „*Serbo-Croatian: Basic Course*. Monterey, Calif.: Army Language School, 1957–59. 14 vols”. По свему судећи, реч је о укупном броју томова уџбеничког комплета, рачунајући и пропратне приручнике.

⁷ Електронски библиотечки каталози су нам показали да је Војна школа језика објавила још најмање два приручника: *Збирка српскохрватских песама* (енг. *Serbo-Croatian song book*, 1960), односно *Српско-хрватски речник глагола уз основни курс* (енг. *Serbo-Croatian, verb list basic course: lessons 1–136*), који, нажалост, нису доступни широј јавности.

⁸ Анет Ли (1990: 8) бележи да је Војна школа језика 1963. године прерасла у данашњи Институт за стране језике (енг. *Defense Language Institute*), који на годишњем нивоу „обучи више од 2.500 кандидата” (Луканич 2023: 1).

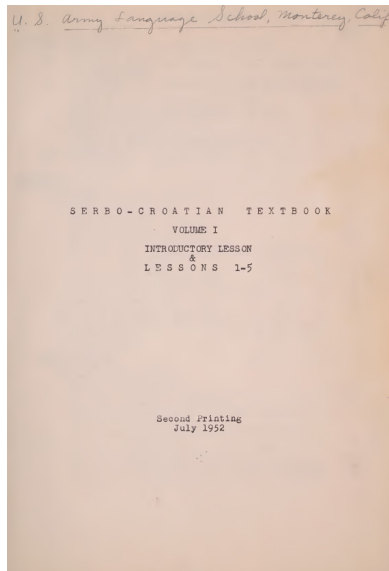
тичких циљева на простору бивше Југославије,⁹ Департман за српскохрватски језик на Војној школи језика припремио је *Уџбеник за српскохрватски* јула 1952. године и пропратне приручнике за упознавање са уобичајеним животним и војним ситуацијама.¹⁰ У самом уџбенику се експлицитно не наводи његов аутор. Намењен је организацији интензивног курса српскохрватског језика на почетном, средњем и напредном течају на америчкој Војној школи језика. Користио се за припрему кандидата који су били упућивани у бившу Југославију са задатком реализације одговарајућих војнополитичких циљева америчке владе: од пристизања, преко обављања свакодневних животних активности до инфилтрације у одговарајуће државне структуре и обављања ратног и обавештајног деловања. Уџбеник је писан енглеским и српскохрватским језиком – ћирилички текстови на српскохрватском језику преведени су на енглески језик, на коме су и сва објашњења граматичких појмова и непознатих речи. Полазници течајева оспособљавани су да читају и пишу и ћириличким и латиничким писмом. Уџбеник се састоји из већег броја томова, од којих смо у електронској форми успели да пронађемо прва три.¹¹ У првом тому је на 228 страница представљено, поред уводне, још пет веома садржајних лекција (I–V). У другом тому је на 202 странице представљено пет лекција (VI–X). И у трећем тому је на 210 страница представљено још пет лекција (XI–XV).¹² У погледу дидактичко-методичког обликовања уџбеник је представљао прави пример тадашњег нивоа техничко-технолошких достигнућа у припреми и објављивању ове врсте наставних материјала. Конципиран је тако да подразумева учење уз наставника. Сви садржаји су представљени на логичан, поступан и систематичан начин, омогућавајући полазницима курсева једноставно праћење садржаја свих петнаест лекција.

9 Клифорд Портер (2004: 1) сматра да „стварно познавање непријатеља захтева разумевање његове културе, политике, религије и језика”.

10 Након уџбеника Војна школа језика објавила је најпре 1951. године *Илустрирани водич кроз дијалоге* (енг. *Serbo-Croatian: Dialogue Cartoon Guides*), а затим 1956. године *Праћење текстових илустрираних војних ситуација* (енг. *Serbo-Croatian: Narration to Accompany Illustrated Military Situations*), односно *Праћење текстових илустрираних свакодневних ситуација* (енг. *Serbo-Croatian: Narration to Accompany Illustrated Basic Situation*), којима ћемо се позабавити у наставку ове анализе.

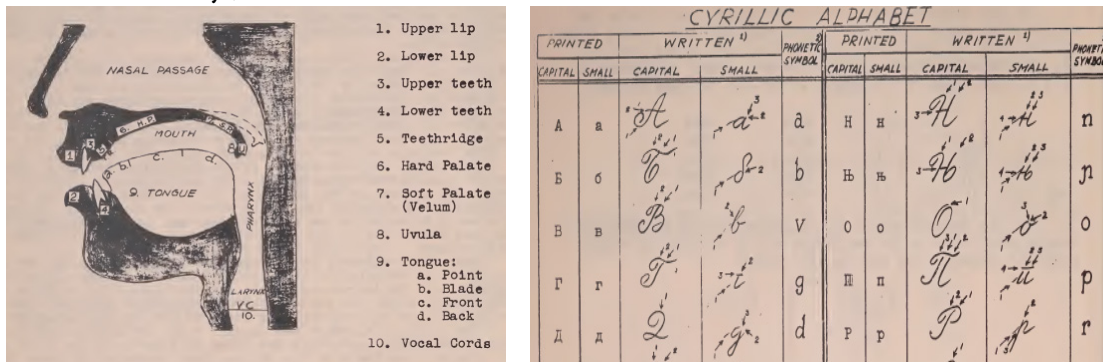
11 Веб-адресе на којима се могу пронаћи су: [први том](#), [други том](#) и [трећи том](#).

12 Водећи се правилношћу у представљању лекција у прва три тома и подацима доступним на веб-сајту book.google.rs и у *Илустрираном водичу кроз дијалоге* (1953), закључујемо да је уџбеник садржао укупно тридесет осам веома садржајних лекција.

Фотографија 1. Насловна *стирана* (првој *шума*) анализираној *уџбеника*

Уџбеник започиње уводном лекцијом која се састоји из седам делова, у којима се ученици упознају са: 1. пореклом српскохрватског језика, 2. говорним органима, 3. изговором вокала, 4. поделом консонаната (са јасним табеларним приказом), 5. изговором консонаната (са недвосмисленим упутством исписивања свих слова азбуке и примером ћириличног писаног рукописа), 6. две стотине четрдесет реченица за увежбавање изговора (са означеним акцентима) и 7. сто основних речи српског језика (са објашњеним скраћеницама). Објашњења у овом делу уџбеника исписана су енглеским језиком и сведена на потребан и довољан обим садржаја потребних полазнику курса који почиње да учи српски језик. Такође, користи се већи број (руком исцртаних) илустрација (говорних органа приликом изговора одговарајућих гласова) и табеларни прикази, чија је функција повећање интерактивности самог уџбеника.

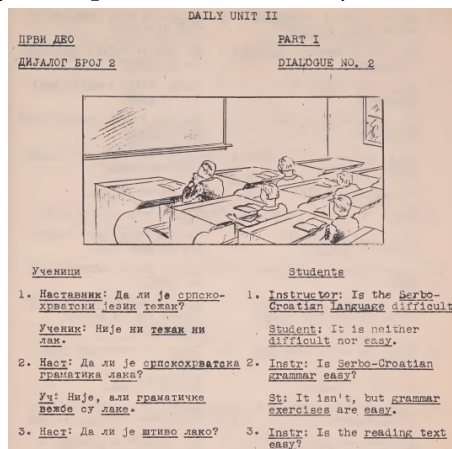

Фотографија 2. Пример илустиратије и табеларног приказа у уводном делу *уџбеника*

Свих петнаест лекција у три анализирана тома уџбеника имају идентичну структуру – четири „дневне јединице” (означене редним бројевима), од којих свака има седам различитих поглавља/делова: дијалог, анализу граматике, граматичка

вежбања, текст за читање (тзв. „штиво”), одређени број питања, текст за превод са енглеског на српски језик и речник. У првој лекцији састављачи уџбеника кроз дијалог упознају кандидате са основним елементима сваке лекције: „Дијалог је први час. [...], граматика је други час [...], вежбе су трећи час [...], читање и превођење је четврти час [...], писање и превођење је пети час [...], а дијалог шести час” (стр. 34). Настојећи да код ученика развију одговарајући ниво вештине комуницирања, састављачи уџбеника су на почетак сваке лекције ставили дијалог у коме се обрађује одговарајућа тема „из свакодневног живота”: *I ѿом* – Наша школа, Студенти, Породица, Први период (прва лекција); Напредак, Посао, Учење код куће, Одлазак у школу, Где су ствари у учионици (друга лекција); О Монтереју, Време, Природа, О животињама (трећа лекција); Људско тело, О нашем животу и телу, О храни, Куповина хране (меса и поврћа) (четврта лекција); О јелима, Где можемо купити храну?, У продавници, У ресторану (пета лекција); *II ѿом* – Где је наша учионица?, Шта чиме радимо?, Викенд (енглеска субота), Како проводе дане ученици који живе у касарни? (шеста лекција); Како се поступа у разним приликама, Гости на ручку (у три наставка) (седма лекција); Гости разгледају кућу (у три наставка), Домаћинов пас Гаров (осма лекција); О браку и о мужевима, Још о мужевима, О купању, Госпођа Даница показује своју спаваћу собу (девета лекција); Гости разгледају кућу (крај), На железничкој станици (у три наставка) (десета лекција); *III ѿом* – На путу за Њујорк, Смит се укрцава у Њујорку, На пристаништу, На мору (једанаеста лекција); На мору (наставка), Разговор на броду, Смит и Дан се спремају да се искрцају, Дан и Смит се искрцавају с брода (дванаеста лекција); Смит се прекрцава у Трсту, Смит узима авион за Београд, Смит одлази из Трста авионом, Преглед пасоша и царински преглед у Београду (тринаеста лекција); Смит одлази са аеродрома таксијем, Смит се вози таксијем у хотел, Смит одседа у хотелу *Мажестик*, У хотелу (четрнаеста лекција); У берберници, У америчкој амбасади у Београду (у два наставка), Смит посећује Петровић(ев)е (петнаеста лекција). Захваљујући анализи приручника *Илустрирани водич кроз дијалоге* (енг. *Serbo-Croatian: Dialogue Cartoon Guides*), успели смо да попишемо/реконструиремо и називе дијалога преосталих лекција (XVI–XXXVIII): Смит у посети код Петровићевих (у два наставка), На пошти (у два наставка) (шеснаеста лекција); Београд некад и сад, Кроз Београд (у три наставка) (седамнаеста лекција); Смит тражи агента за Загреб (у два наставка), Телефонски разговор са Загребом, У продавници дувана (осамнаеста лекција); Један разговор између Петровића и Смита, Смит и Петровић иду у Топчидер, Смит и Петровић се враћају из Топчидера, Смит се не осећа добро (деветнаеста лекција); Смит одлази лекару, Смит и Петровић иду у апотеку, Смит и Петровић купују лекове, Петровић код зубног лекара (двадесета лекција); Петровић код зубног лекара, Здравствене прилике у Југославији, У књижарници и папирници (у два наставка) (двадесет и прва лекција); Петровић разгледа Смитову канцеларију, Смит и Петровић на јахању по околини Београда (у два наставка), Једна слабо прославана ноћ (двадесет и друга лекција); Куповање обуће, У ковачници и поткивачници, О занатима, У кројачници (двадесет и трећа лекција); Куповање готовог одела, У галантеријској радњи, У народном позоришту, О позоришту (двадесет и четврта лекција); На салашу (у три наставка), Филм (двадесет и пета лекција); Један ин-

тервју – музика, На вечери, Фудбал, Зимски спортови (двадесет и шеста лекција); У банци, Саслушавање у полицији (у два наставка), У суду (двадесет и седма лекција); У суду (у још два наставка), Бокс, Код часовничара/сајције (двадесет и осма лекција); О аутомобилу, Посета зоолошкој башти, У воћњаку и башти, Читање новина (двадесет и девета лекција); Вађење пасоша, Сусрет у Солуну, У Скопљу, Кроз поље Косово (тридесета лекција); Од Скопља до Ниша, Од Ниша преко Неготина за Београд, У Београду, Излет у Фрушку гору (тридесет и прва лекција); На путу Београд–Сарајево, У Сарајеву, Од Сарајева до Котора, На путу Котор–Цетиње (тридесет и друга лекција); Путовање бродом по Јадранском мору, Од Ријеке до Заграда, У Заграду, Кроз Словенију (тридесет и трећа лекција); Излазак у варош, На егзерциришту, На борбеној обуци, Припрема за гађање (тридесет и четврта лекција); У пешадијском пуку, У артиљеријском пуку, У тенковском батаљону, У ваздухопловном пуку (тридесет и пета лекција); О маневру, Припреме за покрет, О становању трупа, Наступни марш (тридесет и шеста лекција); О предстражи, Припремна заповест за напад, Припремна заповест за одбрану, Гоњење (тридесет и седма лекција); Припрема за насилни прелаз реке, Санитетска служба у борби, Посета ратној морнарици, Извештај агента тајне обавештајне службе (тридесет и осма лекција). Сходно наведеном, можемо закључити да је уџбеник имао (још у то време) солидан комуникативни модел. Сваки од представљених дијалога прати одговарајућа илустрација¹³ и превод на енглески језик.

Фотографија 3. Пример илустрације и превода дијалога у анализираном уџбенику

Део под називом *Грамаиичка анализа* посвећен је објашњењу важних граматичких појава (и правила) који се налазе у дијалогу. Све граматичке појаве су именоване јасним истицањем подналова. Обрађене су следеће граматичке јединице: *I њом* – именице, врсте именица, род именица, деklinација именица, номинатив, промена веларних консонаната, придеви, род придева (мушки, женски и средњи), одређени и неодређени вид придева, придеви са одређеним и неодређеним видом, номинатив придева, непостојано а, прво, друго и треће лице, заменице, личне заменице, глаголи, инфинитив глагола, презент глагола, помоћни глагол *бити*, презент помоћног глагола *бити*, упитне заменице, реченица, субјекат, предикат, просте реченице, врсте реченица и обавештајне реченице (прва лекција);

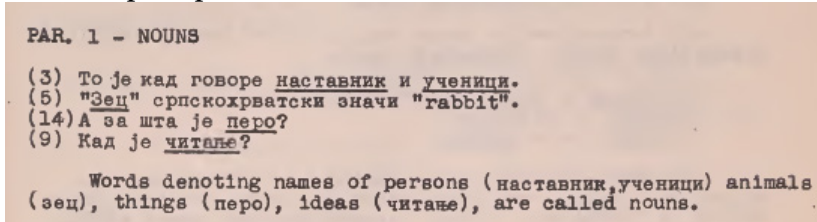
¹³ Бројне илустрације дате су у облику једноставних цртежа.

ред речи у реченици, упитне и одричне реченице, множине именица мушког рода, наставци за презент, презент одређених глагола, употреба везника да, имперфективни и перфективни глаголи, прелазни и непрелазни глаголи, директни објекат, акузатив једнине именица, презент глагола *ићи*, акузатив са предлозима, локатив једнине именица, показне заменице (друга лекција); перфекат глагола, локатив једнине и множине придева, прелазак *л у о*, збирне именице, присвојне заменице, преглед деклинацијских образаца (трећа лекција); врсте придева, придеви на *-ски*, асимилација вокала и консонаната, генитив именица мушког, женског и средњег рода (у једнини и множини), генитив једнине и множине придева мушког, средњег и женског рода (четврта лекција); посесивни и квалитативни генитив, прилози, прилози за место и количину, партитивни генитив (после именица и бројева), изрази *Овде је...* и *Овде су...*, партитивни генитив након придева (пета лекција); *II ѿом* – партитивни генитив, генитив са предлозима, инструментал, инструментал једнине и множине именица мушког, женског и средњег рода, инструментал једнине и множине придева мушког, женског и средњег рода, инструментал са предлозима, удвојени вокали и консонанти, промена консонаната *g* и *ѿ* (шеста лекција); датив именица и придева, датив са глаголима говорења, датив са предлозима, вокатив, вокатив једнине и множине именица мушког и женског рода, вокатив придева, именице мушког рода на *-лац*, називи етника, проширена основа одређених именица средњег рода (*име, ѿрезиме, јајње, дейе* и сл.) (седма лекција); деклинација личних заменица, дужи и краћи облици личних заменица, место енклитика у реченици, деклинација заменице првог лица множине, деклинација заменице другог лица једнине и множине, деклинација заменице трећег лица једнине, деклинација заменица трећег лица множине¹⁴ (осма лекција); деклинација и употреба повратне заменице *себе/се*, повратни глаголи, употреба помоћног глагола у перфекту, узајамно-повратни глаголи, позиције енклитика у реченици (девета лекција); присвојна повратна заменица, презент глагола *хити*, футур I, позиција енклитичког облика у реченици (десета лекција); *III ѿом* – преглед деклинације именица мушког рода, преглед именица мушког рода са променом у основи, преглед промене консонаната код именица мушког рода, непостојано *а* у речима страног порекла, множина именица *човек, браћо, ѿсѿодин, властѿелин*, именице *вече* и *вечер*, именице мушког рода у генитиву (са завршетком *-и*), имена мушког рода на *-о* и *-е* (једанаеста лекција); преглед промене именица женског рода на *-а*, промена задњонепчаних сугласника у дативу и локативу именица женског рода, непостојано *а* у генитиву множине именица женског рода, именице женског рода које се у генитиву множине завршавају наставком *-и*, генитив множине именица женског рода *рука, ноја* и *слуја*, именице женског рода на *-а*, деклинација именица женског рода на консонант, именице женског рода које у генитиву множине имају наставак *-ију*, именице женског рода које се у номинативу једнине завршавају на *-о*, промена консонаната у инструменталу једнине именица женског рода које се мењају као реч *сѿвар*, промена збирних именица на *-аg* (дванаеста лекција); преглед промене именица средњег рода, непостојано *а* у генитиву множине именица средњег рода, промена именица *чудо, небо* и *ѿело*, везници *и, а* и *или*, преглед промене придева

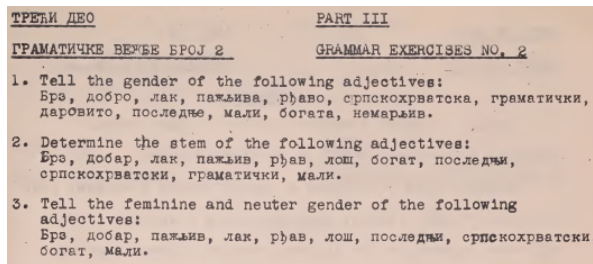
14 У уџбенику се налази табеларни приказ са променом свих личних заменица по падежима.

по падежима, преглед одређеног и неодређеног вида придева (тринаеста лекција); поименичени придеви, преглед промене упитних заменица *ко*, *шћо/шћа*, промена заменица *који*, *чији*, *какав*, *колики*, односне заменице и реченице, промена релативне заменице *који* заменицом *шћо*, месне реченице, српска латиница (четрнаеста лекција); промена показних заменица, употреба показних заменица *овај*, *шћај*, *онај*, промена показних заменица *овакав*, *шћакав*, *онакав*, употреба показних заменица *оволики*, *шћолики*, *онолики*, везници *али*, *већ* и *нећо*, преглед промене посесивних заменица, везници *чим*, *шћек шћћо*, *док*, *да* (петнаеста лекција). Граматичка објашњења одликују се сажеташћу и прецизношћу са коришћењем одговарајућих и функционалних примера.

Фотографија 4. Пример граматичких објашњења у анализираном уџбенику

Посебном квалитету уџбеника доприносе разноврсна и многобројна граматичка вежбања након сваке граматичке анализе. У њима се од ученика очекује да издабере тачан одговор или упише одговарајући/правилан облик речи (у више десетина понуђених реченица).

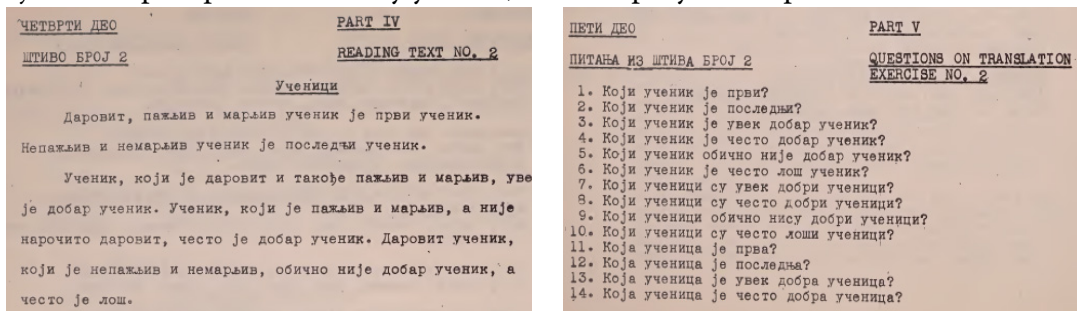

Фотографија 5. Пример граматичких вежби у анализираном уџбенику

Четврти део сваке „дневне јединице” чине текстови за читање који, осим развоја вештине читања и усвајања правилног изговора, потпомажу увећању речника самих ученика: *I шћом* – Наша лекција, Студенти, Породица, Учионица (прва лекција); Домаћи задатак, Шта студенти раде?, Где су ствари у учионици? (друга лекција); Војна школа језика, Клима у Монтереју, Монтереј, Животиње (трећа лекција); Лице, Делови тела, Оброци, Месо (четврта лекција); Како се припрема и једе месо у Југославији?, О хлебу у Југославији, У продавници, Јеловник (пета лекција); *II шћом* – Где је наша учионица?, Шта чиме радимо?, Радна недеља, Како се рачуна време? (шеста лекција); Гости (у три наставка) (седма лекција);¹⁵ О бројевима, Железница, Железнички саобраћај у Југославији (десета лекција); *III шћом* – Рачунање, Четири рачунске радње (дванаеста лекција); Хотелско особље (четрнаеста лекција); Мере

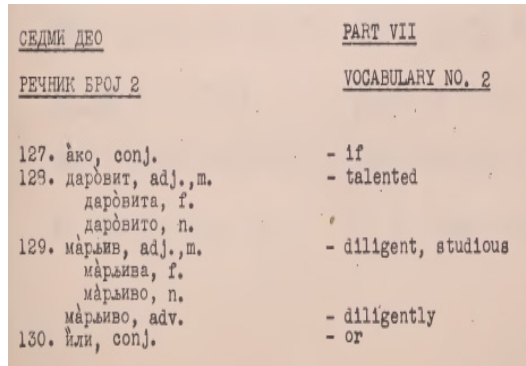
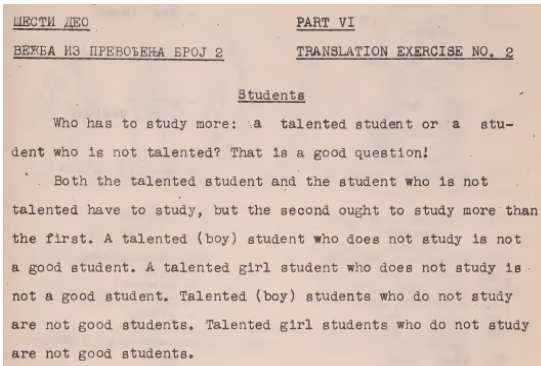
¹⁵ У осмој, деветој, једанаестој, тринаестој, половини дванаесте, четрнаесте и петнаесте лекције су, уместо текстова за читање, дата питања у вези са тачно одређеним дијалогом из претходних лекција. Уз питања неретко се наводи листа „новонаучених идиоматских израза у српском језику”.

(петнаеста лекција). За текстовима следи одређени број питања отвореног типа, којима се проверава колико су ученици заиста разумели прочитане текстове.

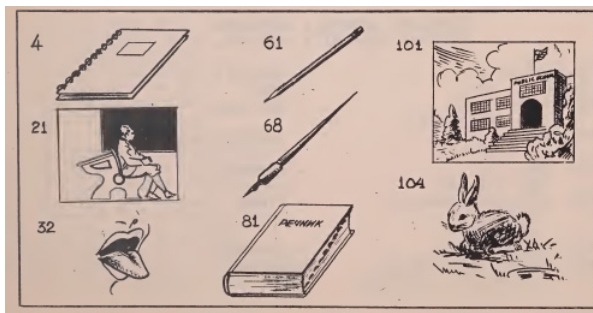
Фотографија 6. Пример *џекста* за *чишање* и *џрашећих џишања*

Шести део лекције чине „вежбе из превођења”. Од полазника курса се очекује да предочени текст на енглеском језику преведу на српски језик: *I џом* – Наша школа, Студенти, Наша породица, Учионица (прва лекција); Први студент, Рад код куће, Шта студент ради, Где су ствари у учионици (друга лекција); Војна школа језика, Клима у Монтереју, Монтереј, Животиње (трећа лекција); Наше тело, Људско тело, Оброци, Куповина хране (четврта лекција); Како се једе месо у Југославији, Где купујемо храну, У продавници, У ресторану (пета лекција); *II џом* – Где студенти живе?, Језик, Викенд, Живот војника у Војној школи језика (шеста лекција); Како се поступа у разним приликама, Гости на ручку (у три наставка) (седма лекција); Жена гледа кухињу, Милица жели да научи да кува, Домаћинов пас Гаров, Где госпођа Даница чува ствари у кухињи (осма лекција); О мужевима, Још о мужевима, О купању, Госпођа Даница показује своју спаваћу собу (девета лекција); Николина радна соба, Господин Смит напушта Југославију, Смит и Браун чекају воз, Смит се растаје од Брауна (десета лекција); *III џом* – На путу за Њујорк, Смит се укрцава у Њујорку, На мору, На пристаништу (једанаеста лекција); На мору (наставак), Разговор на броду, Смит и Дан се спремају да се искрцају, Дан и Смит се искрцавају с брода (дванаеста лекција); Смит се прекрцава у Трсту, Смит узима авион за Београд, Смит одлази из Трста авионом, Преглед пасоша и царински преглед у Београду (тринаеста лекција); Смит одлази са аеродрома таксијем, Смит се вози таксијем у хотел, Смит одседа у хотелу *Мажестик*, Смит гледа своју хотелску собу (четрнаеста лекција); У берберници, У америчкој амбасади у Београду (у два наставка) (петнаеста лекција). Помоћ у том послу би требало да пружи садржајан речник на крају сваке лекције, у коме су јасно истакнути акценти, граматичке категорије и превод на енглески језик.

Фотографија 7. Пример шексиа за иревођење и ираишећеи речника

Анализа три тома нам је показала да је у овом одељку објашњено укупно 1459 речи, од којих је већи број илустрован. Наиме, у прва три тома анализираног уџбеника налази се две стотине седамдесет и пет илустрација мањепознатих и/или непознатих речи, и то: сто четрдесет и две илустрације у првом, седамдесет и једна у другом и шездесет две у трећем тому. Такође, уџбеник садржи и двадесет један табеларни приказ, чија је функција приближавања граматичких садржаја полазницима курса (I шом – консонанти, ћирилично писмо, род и број именица, перфекат, промена именица, промена придева; II шом – промена личних заменица, присвојне заменице; III шом – промена именица мушког рода, промена именица војник, друи, сиромах, промена именица женског рода, промена именица женског рода на консонант, промена именица женског рода на -о, промена именица кћи и маиши, промена именица средњег рода, промена придева, промена заменица који, чији, какав, колики, српска латиница, промена показних заменица, промена присвојних заменица).

Фотографија 8. Пример илустрације речничких јединица у анализираном уџбенику
Анализа пратећих приручника америчке Војне школе језика

Настојећи да полазнике својих курса у што већој мери оспособе за обављање планираних активности у српском окружењу и у војним операцијама, запослени на Департману за српскохрватски језик су најпре 1951. објавили један – *Илустровани водич кроз дијалоге*,¹⁶ а затим 1956. године још два пропратна приручника – *Српскохрватски: ираишећи шексиови илустрованих свакодневних ситуација* и

¹⁶ Приручник је имао и своје допуњено издање из 1953. године, које је (такође) било предмет ове анализе.

Српскохрватски: *праймећи тѣкстѳови илустѳированих војних ситуација*. Приручници представљају збирке пажљиво припремљених текстова чија је функција да код полазника курса развију вештине слушања и читања (са разумевањем прочитаног), увећају (активни и пасивни) речнички фонд, побољшају степен разумевања и сналажења у одговарајућим свакодневним или војним ситуацијама и омогуће постизање природности исказа.

Приручник *Илустѳировани водич кроз дијалоге*¹⁷ садржи илустрације дијалога представљених у тридесет и осам лекција анализираних *Уџбеника за српскохрватски*.¹⁸ Његови творци са Департмана за српскохрватски језик су у предговору експлицитно објаснили начин на који би га требало користити у наставном процесу. Имајући у виду да је најтежи део у памћењу конверзационих образаца управо меморисање надолазећих реплика, припремили су илустроване водиче да помогну у бољем разумевању дијалога писаних српскохрватским језиком. Другим речима, сваки део водича садржи неопходне визуелне информације чија је функција пружање помоћи у бољем разумевању и памћењу дијалога: „Док проучавате дијалог, наставите да се више позивате на водич, а мање на текст дијалога, све док коначно не будете у могућности само да једним погледом на водич поновите читав дијалог”. Водич је у наставној пракси био коришћен на самим часовима. Такође, водич је употребљаван и на усменим испитима, где се од полазника очекивало да напишу састав на основу једне или више предочених илустрација. И сами аутори били су у датом тренутку свесни да приручник може бити функционално наставно средство једино уколико се буде користио на прописан и правилан начин. Садржај уџбеника чини више стотина илустрација свих дијалогских ситуација у тридесет и осам лекција, при чему је у потпуности задржана организација лекција из главног уџбеника.

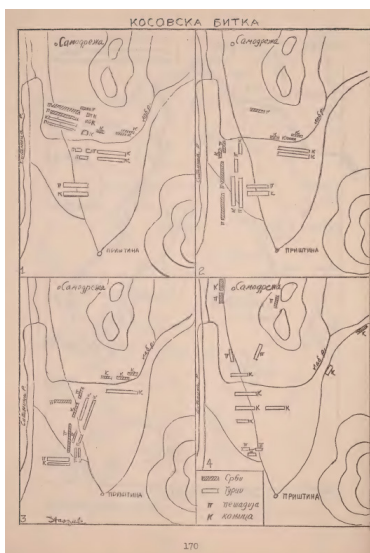

Фотографија 9. Пример илустрација из анализиранио приручника

17 Прво издање приручника садржи 104 странице, док друго садржи чак 223 странице.

18 Приручник је доступан на овој веб-адреси.

Уз илустрације, у приручнику је представљен и већи број мапа/карата стратешки важних положаја/предела у Југославији (граница према Мађарској, Румунији, Бугарској, Грчкој, Албанији, Аустрији и Италији, граница у време Немањића, река и речних корита, планинских венаца, аутомобилских, речних и морских путева и железница, природних богатстава на Косову), као и графичких приказа о битним организационим карактеристикама јединица њене војске (стројевима стрељачке чете, мешовитим ваздухопловним пуком, саставом пешадијског пука, формацијом артиљерије, пешадијском батаљону у наступном, одступном и бочном маршу, пешадијском батаљону на предстражи, формацијом напада и одбране и сл.). Све лекције су означене бројевима и насловима (на српском језику), док се неретко на самим илустрацијама користи одређени број речи на енглеском језику (ради приближавања описаних ситуација). Аутори илустрација су О. И. Лакич и В. Селивановски.

Фотографија 10. Приказ војне организације српске и турске војске током Косовске битке

Приручник *Српскохрватски: њашићи текстови илустрираних свакодневних ситуација*¹⁹ садржи детаљне описе једанаест животних ситуација.²⁰ Примена приручника базирана је на постулатима директне методе, према којој се од ученика очекује да све текстове прочита и преведе, стичући на тај начин нова сазнања како о језику тако и о друштвеном и културном уређењу. Његови аутори су посветили много пажње избору и описивању свакодневних животних активности момка Марка Петровића и његове породице која живи на српском говорном подручју, при чему је за разумевање предочених текстова потребан завидан ниво познавања језика. У приручнику нема илустрација, табеларних приказа или било ког другог сегмента дидактичко-методичког обликовања. Текстови су дати у виду наратива са повременим репликама главних протагониста. Свака животна ситуација је означена одговарајућим словом абетеде – А, В, С, D, Е, F, G, H, I, J и K, насловљена,

¹⁹ Приручник је доступан на овој веб-адреси.

²⁰ Приручник садржи осамдесет и једну страницу текста.

подељена на одређени број „корака” и активности. Садржај овог приручника чине следеће животне ситуације: **1. Животна ситуација „А”** (*Први јуџарњи њослови*) – Буђење и устајање (Буђење, Зевање, Протезање, Устајање, Обување папуча, Свлачење пиџаме, Облачење мантила за купање), Туширање или купање (Купатило, Пуштање вруће воде, Пробање воде, Сувише је вруће!, Пуштање хладне воде, Купање, Брисање пешкиром), Чишћење и уређивање (Бријање, Умивање, Мазање лица водицом (колоњском водом), Прање (Четкање) зуба, Испирање грла (Грготање), Чешљање, Четкање косе), Облачење (Облачење рубља, Обување чарапа, Облачење кошуље, Везивање машине, Притезање каиша²¹ (опасача), Закопчавање капута), Доручак (Доручковање) и одлажење од куће (Доручак, Пржени хлеб и кафа, Јутарње новине, Задоцнићу!, Последњи гутљај, Облачење зимског капута и стављање шешира на главу, Мораћу да пожурим); **2. Животна ситуација „В”** (*Крејшање њо іраду/вароши*) – Хватање аутобуса или трамваја (Пропуштен тролејбус!, Задоцнићу, Чекај, чекај, и чекај!, Најзад један тролејбус!, Седење на задњем седишту, Искрцавање из тролејбуса, На тротоару), Само такси ће да надокнади изгубљено време (На једној живој раскрсници, Чекање на зелено светло, Време је да пешаци пређу, Тражење обавештења од полицајца, Дозивање таксија, Казивање шоферу куда да иде, Долазак у банку), Време за шетњу (Полагана шетња у парку, Дивљење једном споменику, Долазак на једну раскрсницу, Леп поглед с врха брда, На једној живој раскрсници, Ван вароши, Дуж железничке пруге), Одлазак у околину (Околина, Пред залазак сунца, Тражење вожње палцем, Узбрдо свом брзином, Јадна мачка, Заиста заслужена карта!, Опет пешке), Долазак кући доцкан (Жена брине, Боље је узети метро (подземну железницу), На станици подземне железнице, Кисок са новинама, Пешачење поред морске обале, Задржан на железничкој раскрсници, Доче, слатки доче!), **3. Животна ситуација „С”** (*Једна њосејта од сїрране іријајшеља*) – Долазак и поздрављање (Један аутомобил се зауставља пред кућом, Пријатељи долазе, Ми их дочекујемо на вратима, Дајте ми ваш капут, Изволите сести, Гости седају на диван, Сусрет са децом), У салону (Салон или соба за пријем, Слике деда и бабе и прадеда и прабабе, Подстицање ватре, Показивање сребрног посуђа, Отварање прозора, Задње двориште, Затварање прозора), Уз степенице ка спаваћим собама (Родитељска спаваћа соба, Пењање уз степенице, Купатило је с лица, Тоалетно огледало за даме, Соба за бебу, Затварање врата, Силажење низ степенице), Разгледање кухиње (Хладњача/Фрижидер, Мачка лови миша, Лонци и шерпе, Велика количина хране, Чишћење, Освежавајућа пића), Око куће (Кошење травњака, Заливање цвећа, Аутомобил у гаражи, Машина и корито за прање рубља, Простирање и сушење рубља, Освежавање у хладовини, Дођите опет); **4. Животна ситуација „D”** (*Један обег код куће*) – Куповање намирница (У радњи, Доношење намирница кући, Муж ставља кесе са намирницама на кухињски сто, Жена склања намирнице, Она пуни хладњачу, Она испушта једну флашу, Она баца разбијену боцу у канту за ђубре), Рад у кухињи (Љуштење кромпира, Прање кромпира, Сечење купуса, Зачињавање, Мешање, Мешање хлеба, Један комад меса), Кување (Печење пилета, Паљење гаса у решоу на гас, Пржење рибе, Кување шпагета,

21 Писање појединих примера из уџбеника је прилагођено актуелном правопису српског књижевног језика.

Печење хлеба, Пробање – кушање хране, Кување воде), Служење/Сервирање (За столом, Постављање стола, Послуживање чорбом, Печено пиле и сос, Једење, Пиће, Кафа и ликери), Распремање (Прање судова, Скупљање судова, Пажљиво, Употреба сапуна и вруће воде, Прање судова, Брисање тањира, Враћање ствари на њихово место); **5. Животна ситуација „Е”** (*Путовање возом*) – Спремање за пут (Железничка станица, Паковање великог кофера, Немој да заборавиш прибор за бријање, Носач долази за пртљаг, Поздрављање пред полазак, Паркирање камиона пред споредним улазом, Истovarивање и вагање пртљага), Куповање карте и чекање на воз (Чекаоница железничке станице, Код стола за обавештења, Ред вожње, Куповање карте, Плаћање карте, Одмарање у чекаоници, Стајање у ред), Улазак у воз (Ка перону и колосецима, Дозивање носача, Улазак у вагон, Отварање врата купеа, Стављање ручног пртљага у мрежу, Чекање на полазак воза, Куповање новина), У возу (Спреман за полазак, Ко путје, изволите у кола, Кондуктер, Исправка возне карте, Куповање сендвича, Прописи за сигнал за узбуну, Одлазак у нужник), Свршетак пута (Шетња кроз воз, Излазак у ходник, Вагон ресторан, Наручивање јела, Јело, Спаваћа соба, Силазак с воза); **6. Животна ситуација „F”** (*Путовање у иностранство*) – Припреме за путовање (Планирање пута са пријатељем, Одлазак у агенцију „Путника”, Одлазак у конзулат, Добијање визе, Заборави на рад и канцеларију!, Закључавање куће, Снови о одсуству), Узимање авиона (На аеродрому, Четворомоторни авион, Пуњење авиона горивом, Пролазак кроз капију на авиону, Одељење за пртљаг у авиону, Улазак у авион, Причвршћивање појаса сигурности), Путовање авионом (Кружење изнад града, Пилотска кабина и пилот, Пилот и радиста, Домаћица (стјуардеса), Посматрање земље из авиона, Искрцавање, Одлазак у луку таксијем), На броду (Кејеви где пристају бродови, Укрцавање на брод, Утоваривање терета, Кабина, Шетња по палуби, Море постаје немирно, Добио је морску болест), Искрцавање (Царински преглед, Приближавање луци, Показивање пасоша, Мењање новца, Артикили који подлежу царини, Плаћање царине, Уверење о вакцинисању/пелцовању); **7. Животна ситуација „G”** (*Општи лекарски преглед и делови тела*) – Лекарски преглед (Код стола за пријем болесника, Имам страшну главобољу, Плућа изгледају у реду, Проверимо рад плућа и са друге стране, Колики је мој крвни притисак?, Рефлекси су добри, Слух је нормалан), Даље испитивање и лечење (Рендгенски снимак груди, Преглед очију, Преглед грла, Преглед носа, Пулс или било, Узимање пилуле, Инјекција), Преглед других делова тела (Стомак, Имате ли болове кад се превијате тако?, Кашљите јаче, Изгледа да имате чир, Ви имате проширене вене, Отечени глежњеви, Равни табани), Операција (Болесник је стављен на болничка колица, Болничарка доноси хируршке инструменте, Извршење операције, Пацијента превијају, Он има високу температуру, Давање трансфузије крви, Вађење копча), Посета зубару (Имам јаку зубобољу, Да, ваши зуби су рђави, Један зуб треба да се извади, Испирање уста, Шупљине у зубима, Пломбирање, Стављање моста); **8. Животна ситуација „H”** (*Куивање ствари*) – Месо и намирнице (Месарница/Касапница, Месари на раду, Јагњећи бут, Један добар комад шунке, Пекари на раду, Хоћете ли земичке?, имате ли добрих колача?), Млечни производи и бакалска роба (Трг или пијаца, Млекара, Сир и бутер, Поврће и воће, Конзервирана храна, Каса, Старе ствари (ситнице, драугулије)), Једна велика рад-

ња и обућарница (Једна радња, Пробање једног одела, Кишобран за кишно време, Пробање ципела, Обућарница, Старе ципеле као нове, Код чистача ципела), Гвожђарска роба и намештај (Гвожђарска радња, Канцеларијски намештај, Кућни намештај, Линолеум и теписи, Кухињске потребе, Ловачки и рибарски прибор, Продавац аутомобила), Медикаменти (Ликерџиница, Прављење вина, Пробање вина, Сладолед и безалкохолна пића, Израда лекова по рецепту, Лекови су готови, Берберница); **9. Животна ситуација „I”** (*Односи са људима*) – Седељка код куће (Званично представљање, Пиће, Игранка, Играње карата, Ала је досадно!, Једна добра шала, Каква срамота!), Једна свађа (Почетак смутње, Прекор, Научићу ја тебе лепом понашању!, Саветовање са адвокатом, Један дан у суду, Сведок излази пред суд, И оптужена има нешто да каже), У банци (Унутрашњост једне банке, Размена новца, Писање чека, Наплаћивање чека, Давање новца на штедњу, Разговор о зајму, Банчин сеф), У пошти (Куповање поштанских марака, Писање писма, Стављање писма у поштанско сандуче, Слање пакета поштом, Добијање новчане упутнице, Препоручена писма), Телефон и телеграф (Телефонска централа, Јавна телефонска говорница, Окретање броја, Добијање везе, Телеграфска централа, Примање телеграма/депеше, Дешифровање телеграма); **10. Животна ситуација „J”** (*Земљорадња и јодушња годба*) – Земљорадња у рано пролеће (Једна земљорадничка задруга, Храњење стоке, Појење стоке, Старинско и савремено орање, Сетва, Пиринчано поље, Подрезивање дрвећа), Рад у баштама у пролеће (Цвеће, птице, омладина, Пастир у планинама, Нега пчелињака, Одроњавање снега затвара пут, Рад у баштама, Плевљење баште, Прскање против штеточина), Жетва у лето (Кратко спавање у подне, Кошење траве, Скупљање сена, Жетва на старински начин, Вршење пшенице руком, Вејање жита, Воденица), Јесен (Јаке кише и каљави путеви, Поплава пробија насип, Сечење дрва, Ђубрење њива, Лов, Поткивање коња, Пожар), Зима (Завејани, Чишћење снега, Скијање/Смучање, Клизање и пецање рибе кроз лед, Мећава отежава кретање, Санкање, Крај ватре); **11. Животна ситуација „K”** (*Злочин и казна*) – Разбојништво и убиство (Разбојници се пењу, Улазак у кућу помоћу калауза, Крађа накита, Разбојник убија жртву ударцима палице, Бекство у украденом аутомобилу, Дефект на гуми, Застанак на бензинској станици), Полиција хвата разбојника (Сведок позива полицију, Полиција јури разбојнике, Разбојници налаћу аутомобилом на једног човека, Полицајци и разбојници воде борбу пиштољима, Велики судар, Руке у вис, Санитетски аутомобил узима повређене), Патрола саобраћајне полиције на послу (Саобраћај је заустављен због несрећног случаја, Разбојнику стављају лисице на руке, Злочинце затварају у полицијски ауто, Један новинар-фотограф се појављује на сцени, Полиција врши увиђај на месту несреће, Украдене ствари су пронађене, Оштећени аутомобил одвлаче), Убице морају бити кажњене (Испитивање једног злочинца, Реконструкција злочина, Разгледање картотеке, Затворска ћелија, Покушај бекства, Стражар хвата затвореника, Затвореник се обесио), Последице злочина (Принудни рад за злочинце, Рођаци долазе да се опросте, Затворски свештеник теши осуђеног, Ноћна мора, Погубљење, Погреб, Сахрана).

Приручник *Српскохрватски: њранићеи њексиови илустрированих војних ситуација*²² садржи детаљне описе деветнаест војних/ратних ситуација и детаљне описе наоружања.²³ Намењен је упознавању са могућим речником који се користи у детаљно описаним војним/ратним активностима. Аутори приручника су у предговору експлицитно нагласили да су описане ситуације засноване на вежбама припремљеним у војној школи 1953. године, које се сматрају одличним за савладавање језика. Ипак, и сами посебно издвајају да „сви који користе ове вежбе морају схватити да одговори затвореника нису намењени да буду пример за ослобље САД”, препоручујући (потенцијалним заробљеницима) оне (одговоре) који ће бити у складу са *Војним закоником* из 1955. године. Изричито се корисницима приручника (у складу са одредбама Женевске конвенције) даје следеће упутство: „Када постанем ратни заробљеник, дужан сам да наведем само име, чин, службени број и датум рођења. Избегаваћу да одговорим на даља питања. Нећу дати никакве усмене или писмене изјаве које су у супротности са лојалношћу мојој земљи, њеним савезницима и које су штетне за њихове циљеве”. Кроз читав приручник прати се живот младића/регрута Јована „од ступања у армију па до изласка из ње”. Садржај приручника састоји се из два неједнака дела: првог, у коме су описане различите војне ситуације и, другог, у коме се дају објашњења наоружања, функционисања војних одреда и топографских ознака. У првом делу приручника описано је деветнаест војних ситуација са детаљно објашњеним корацима: **1. Регрутовање** (Позив за регрутовање, Излазак пред регрутну комисију, Јављање за лекарски преглед, Лекарски преглед, Способан за војну службу, Полагање заклетве, Долазак у логор), **2. Регрут** (Касарна или логор, Издавање одеће, Издавање опреме, Преглед једне собе у касарни, Радно одељење, Регрут на првој смотри, Одлазак на одсуство са објавом, док други бежи без дозволе), **3. Војна обука** (Пешадијски егзерцир, Поздрављање и окретање на месту, Војници за време *вољно* и у строју, Обука у савлађивању препрека, Усиљени марш, Постављање шатора у биваку, Повратак у логор камионима), **4. Обука с оружјем** (Гађање пушком у циљеве, Вежбање у борби ножем, Бацање ручних бомби, Гађање пиштољем, Ставови за гађање, Ручковање митраљезом, Гађање хаубицом и минобацачима), **5. Положаји на фронту** (Артиљеријски двобој на фронту, Стрелачко одељење у рововима и на ватреним положајима, Постављање жичаних препрека ноћу, Непријатељско осветљавање захтева опрезу, Један камуфлирани тенк, Постављање мина, Један оброк у рову), **6. Одбијање непријатељског напада** (Један непријатељски вод прелази реку ноћу, Карта операција, Напредовање према нашим линијама, Један војник наилази на мину, Сечење бодљиваке жице, Бранилац гађа нападача, Повлачење са губицима), **7. Извиђање** (Штаб пука, Вођа патроле упознаје своје људство са задатком, Група напредује прикривено, Вођа патроле употребљава двоглед да осмотри непријатељске положаје, Примећена су возила и тенкови да се крећу друмом, Прикривени артиљеријски положаји, Вођа патроле рапортира), **8. Бомбардовање концентрације трупа** (Извиђачки авион осматра колону тенкова, камиона и артиљерије који се крећу на југ, Обавештајни официр рапортира команданту дивизије, Лаки бомбар-

22 Приручник је доступан на овој веб-адреси.

23 Приручник садржи четрдесет и једну страницу текста.

дери и ловци полећу, Митраљирање непријатељске колоне, Бомбардери уништавају тенковску колону, Авион погођен митраљеском ватром, Два авиона су оборена, пилот се спасава падобраном), **9. Почетак великог напада** (Штаб дивизије планира напад по карти, Авион ствара димну завесу дуж реке, Прелажење реке у гуменим понтонима, Приближавање непријатељским линијама; бацање пушчаних бомби, Један непријатељски положај је неутралисан употребом пламенобацача; Бранилац се предаје, Мостобран с оне стране реке је обезбеђен), **10. Велики напад у пуном замаху** (Инжињерци граде понтонски мост, Артиљерија и тенкови прелазе реку, Уништење једне непријатељске отпорне тачке, Чишћење заузетих положаја, Ратни заробљеници се спроводе у позадину, Ручни реактивни бацачи се употребљавају против тенкова, Противтенковски топови у дејству), **11. Испитивање ратног заробљеника** (У шатору обавештајног официра, Заробљеника претражују одмах по заробљавању, Заробљеникове ствари су на столу, Обавештајни официр се труди да се спријатељи са заробљеником, Заробљеник даје своје личне податке, Заробљеник даје важна обавештења о непријатељским јединицама, Заробљеника спроводе на траг у логор), **12. Пробој** (Продирање и окружавање јаким непријатељских снага, Тенкови и коморе са свим потребама напредују, Под заштитом авиона, Бомбардери нападају индустријска постројења у дубокој позадини, Ловци нападају бомбардере, Бомбардовање аеродрома и уништење непријатељских авиона на земљи, Разорени непријатељски положаји), **13. Конвој бродова се креће** (Конвој бродова на мору, Операцијска карта показује велики координирани напад са копна и с мора, Укрцавање трупа и материјала, Брод наилази на пловећу мину, Подморнице нападају конвој, Подморница погођена дубинском бомбом, Авиони полећу са носача авиона), **14. Неуспело искрцавање на обалу** (Приближавање обали, Авиони штите амфибијску операцију, Искрцавање на обалу, Непријатељ одбија амфибијску операцију, Одступање на брод, Повлачење експедицијских снага, Указивање прве помоћи рањеницима), **15. Падобранци позади линија** (Падобранске јединице се спуштају позади линија, Карта са описом циља падобранаца, Напредовање ка циљу, Евакуација рањеника хеликоптером, Читање бусоле (компаса), Захтевање артиљеријске подршке, Подршка је добивена), **16. Шпијун ухваћен и погубљен** (Фотографисање тајних докумената, Скривање докумената која ће доцније однети други члан исте шпијунске организације, Узимање докумената, Радио-емисија са скривене радио-станице, Агент службе безбедности хвата човека који снима у близини војних објеката, Осуђен од војног суда, Погубљење стрељањем), **17. Непријатељска инфилтрација и герила** (Место контроле избеглица, Црвени крст помаже избеглице, Леци који позивају на предају бачени су из авиона, Непријатељски војни бегунац се предаје показујући летак, Непријатељски војници прикривени као избеглице провлаче се позади наших линија, Они почињу герилску акцију против колоне натоварених разним потребама, Бацање у ваздух моста на кључном положају), **18. Завршни напад на главни град/престоницу** (Завршни напад из више праваца како је планиран по карти, Уличне борбе у непријатељском главном граду, Непријатељ гађа са прозора и кровова, Ослободиоци одговарају ватром иза заклона, Мине изненађења, Гласноговорник са тенка позива непријатеља да обустави безнадежан отпор, Под опсадним стањем војна полиција контролише грађане) и

19. Прослава дана победе (Примирје је потписано, Труба свира прекид ватре. Трупе се веселе, Велика војна свечаност са војном музиком, Одликовање једног хероја, Стварно заслужено унапређење, Разнода рањеника у болници, Комеморација мртвима). У другом делу уџбеника се кроз осам одељака полазници курса упознају са организацијом и функционисањем војних јединица и врстама наоружања: **1. Пешадијско наоружање** (Бестрајни топ, Тешки митраљез, Пушка и карабин, Ручни реактивни бацач или базука, Пушчана бомба, Аутоматски пиштољ, Ручна бомба, Нож), **2. Артиљеријско наоружање** (Противавионски топ, Минобацачи, Лаки топ, Лака хаубица, Средњи топ, Средња хаубица), **3. Надлежност у комадовању** (чинови, њихове ознаке и одговарајући положаји у југословенској војсци,²⁴ Организација јединица), **4. Родови војске и службе**, **5. Јединице војске**, **6. Општа карта једног војног похода**, **7. Део противничких снага у моменту избијања непријатељства** и **8. Топографски знаци**.

Закључак

Реализовано истраживање нам је још једном посведочило да у свету (деценијама) постоји озбиљно интересовање за учење српског као страног језика. Поред породичних, пословних, образовних и научних разлога, српски се изучава као страни језик у склопу војнообавештајне и политичке активности иностраних држава, чији је један од стратешких војних и политичких циљева инфилтрација обучених појединаца у различите структуре српске државе и становништва. Таква врста деловања актуелна је у свим временима, али посебно долази до изражаја у историјски преломним тренуцима, какви су предратна, ратна и после-ратна деловања. Уџбенички комплет за учење српскохрватског као страног језика америчке Војне школе језика, који је био предмет анализе у овом раду, јединствен је пример на који начин инострани војнополитички делатници приступају припреми наставног материјала и обуци својих кадрова. Првобитно је Департаман за српскохрватски језик Војне школе језика припремио *Уџбеник за српскохрватски* (1952), а након извесног периода и три врло функционална приручника за оспособљавање регрута за сналажење у разноразним животним и војним ситуацијама – *Илустрирани водич кроз дијалоге* (1951, 1953), *Српскохрватски: ираишеће текстове илустрираних свакодневних ситуација* (1956) и *Српскохрватски: ираишеће текстове илустрираних војних ситуација* (1956). Реч је о једном од првих уџбеника ове врсте који је дизајниран на америчком тлу. Основна функција уџбеника је подразумевала подучавање српском језику, односно убрзани развој граматичке, лингвокултуролошке и комуникативне компетенције. Уџбеник се одликује садржајношћу и, за време његовог настанка, врло функционалним дидактичко-методичким обликовањем. Иако нисмо имали увид у свих седам томова, истраживање нам је показало да је имао тридесет осам пажљиво дизајнираних лекција, у којима су сви садржаји представљени на организован, систематичан и поступан начин. Лекције су осмишљене за савладавање српскохрватског језика према граматичко-преводној, директној и аудио-лингвалној методи, мада можемо закључити да је уџбеник имао (још у то време) солидан комуникативни модел. Наиме, у основном

²⁴ У анализираном приручнику се стога користе илустрације којима се приближавају чинови у југословенској војсци, начин организације и ознаке војних јединица.

тексту лекција увек постоји форма управног говора (тј. дијалога), који је праћен одговарајућим илустрацијама. Посебном квалитету уџбеника доприноси велики број илустрација, табеларних приказа, радних налога, питања и задатака, као и прилагођених граматичких и лексичких објашњења, који уџбенику обезбеђују радни карактер. Дидактичко-методичко обликовање уџбеника врло је слично дидактичко-методичком обликовању у надалеко познатим уџбеницима Института за стране језике и Међународног славистичког центра. Захваљујући побројаним карактеристикама, и уз залагање предметног професора, уџбеник је омогућавао (релативно) брзо напредовање кандидата у савладавању нашег језика. Његова функционалност је у наставној пракси посебно подржана коришћењем три горе-анализирана приручника, који су садржали велики број илустрација и текстова о различитим животним и војним ситуацијама, који се и данас без икаквих проблема могу користити у наставне сврхе. Узев у начелу, анализирани уџбенички комплет је представљао функционално наставно средство. Овим путем исказујемо веровање да ће у блиској будућности истраживачи и методичари наставе пронаћи и анализирати преостале томове овог, са становишта методике наставе српског као страног језика, важног уџбеника.

Цитирана литература

- Брборић, Вељко (2014). Књига која траје: уџбеник *Српски за странце* Боже Ђорића. *Српски језик*, 19, 595–604.
- Ђорђевић, Кристина (2017). Анализа грешака словачких матерњих говорника на почетном нивоу учења српског језика као страног. *Studia Balkanica Bohemo-Slovaca VII*, 691–697.
- Ивић, Павле (1998). *Прејлед историје српског језика* (приредио Александар Младеновић). Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Кончаревић, Ксенија (2007). О неким параметрима структурно-садржинског обликовања уџбеника српског језика као страног у инословенској средини. У: М. Дешић (ур.), *Српски као страни језик у теорији и пракси* (73–82). Београд: Филолошки факултет, Центар за српски као страни језик.
- Ломпар, Весна (1995). Божо Ђорић: Српски за странце. *Књижевности и језик*, 43(3/4), 179–181.
- Маринковић, Мирјана (2010). Српски језик у Османском царству: Пример четворојезичног уџбеника за учење страних језика из библиотеке султана Махмуда I. *Славистика*, 14, 280–298.
- Новаковић, Александар (2022). *Уџбенички модели у настави српског као страног језика*. Ниш: Филозофски факултет.
- Новаковић, Александар (2024). *Фраментација о методици наставе српског као страног језика након Другог светског рата*. Ниш: Филозофски факултет.
- Оташевић, Ђорђе (2014). Приручници за наставу српског језика као страног. *Лингвистичке актуелности*, 25, 2014, 21–30.

***

- Allwright, R. (1981). What do we want teaching materials for?. *ELT Journal*, 36 (1), 5–18.
- Binkley, Cameron (2011). *Defense Language Institute Foreign Language Center: A Pictorial History*. Monterey: DLIFLC.

- Bugarski, Ranko (1984). Pregršt pitanja o srpskohrvatskom kao stranom jeziku. U: P. Vučković (ur.), *Okrugli sto „Srpskohrvatski jezik kao strani”* (17-22). Beograd: Institut za strane jezike.
- Dabić, Bogdan (1986). Neka pitanja iz nastave srpskohrvatskog jezika u slovenskim zemljama. U: P. Vučković (ur.), *Naučni skup „Nastava srpskohrvatskog jezika kao stranog”* (127-131). Beograd: Institut za strane jezike.
- Dimitrijević, Naum (1984). Uslovi modernizacije srpskohrvatskog jezika kao stranog. U: P. Vučković (ur.), *Okrugli sto „Srpskohrvatski jezik kao strani”* (34-40). Beograd: Institut za strane jezike.
- Đerić, Radoslav (1984). O nastavi srpskohrvatskog jezika kao stranog u JNA. U: P. Vučković (ur.), *Okrugli sto „Srpskohrvatski jezik kao strani”* (68-69). Beograd: Institut za strane jezike.
- Gačić, Zoran (1986). Kako poboljšati motivaciju naših polaznika. U: P. Vučković (ur.), *Naučni skup „Nastava srpskohrvatskog jezika kao stranog”* (141-145). Beograd: Institut za strane jezike.
- Hutchinson, Tom, Torres, Eunice (1994). The textbook as agent of change. *ELT Journal*, 48(4), 315-328.
- Ignjatić, Zdravko (1986). Specijalizovani tečajevi srpskohrvatskog jezika za strane studente. U: P. Vučković (ur.), *Naučni skup „Nastava srpskohrvatskog jezika kao stranog”* (113-116). Beograd: Institut za strane jezike.
- Lee, Annette (1990). *The Attrition rate at DLI* (thesis). Monterey: Naval Postgraduate School.
- Littlejohn, Andrew (1998). The analysis of language teaching materials: Inside the Trojan horse. In B. Tomlinson (ed.) *Materials development in language teaching* (190-216). Cambridge: Cambridge University Press.
- Lukanich, Philip (2023). *Survival analysis of Army Enlisted Defense Language Institute Graduate Attrition Factors*. Monterey: Naval Postgraduate School.
- Marojević, Radmilo (1986). Teorijsko-metodološka pitanja nastave srpskohrvatskog jezika kao stranog. U: P. Vučković (ur.), *Naučni skup „Nastava srpskohrvatskog jezika kao stranog”* (34-37). Beograd: Institut za strane jezike.
- Mihailović, Ljubomir (1984). O učenju i nastavi srpskohrvatskog jezika kao stranog. U: P. Vučković (ur.), *Okrugli sto „Srpskohrvatski jezik kao strani”* (13-16). Beograd: Institut za strane jezike.
- O'Neill, Robert (1982). Why use textbooks?. *ELT Journal*, 36 (2), 104-111.
- Porter, Clifford F. (2004). *Asymmetrical Warfare, Transformation, and Foreign Language Capability*. Kansas: Combat Studies Institute.
- Reljić, M. M. (2012). Srpski jezik u arealu Kosova i Metohije – od nadetničkog do 'konfesionalnog'. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini*, 42(2), 83-96.
- Tomlinson, Brian (1996). *Materials development in language teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.

Извори

- Army Language School (1951). *Serbo-Croatian: Dialogue Cartoon Guides*. Monterey: Army Language School.
- Army Language School (1952). *Serbo-Croatian Textbook*. Monterey: Army Language School.
- Army Language School (1953). *Serbo-Croatian: Dialogue Cartoon Guides*. Monterey: Army Language School.
- Army Language School (1956). *Serbo-Croatian: Narration to Accompany Illustrated Military*

Situations. Monterey: Army Language School.

Army Language School (1956). *Serbo-Croatian: Narration to Accompany Illustrated Basic Situation*. Monterey: Army Language School.

Center for Applied Linguistics (1968). *Survey of materials in the neglected languages*. Washington: Center for Applied Linguistics.

Aleksandar M. Novaković

SERBIAN-CROATIAN TEXTBOOK IN U.S. ARMY LANGUAGE SCHOOL:
TEXTBOOK KIT FOR LEARNING SERBIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Summary

The paper deals with the textbook set for learning Serbian as a foreign language of the American Army Language School. The aim is to provide a broader and clearer picture of the textbook units that were used in teaching Serbian as a foreign language in the middle of the twentieth century. We used the descriptive method and method of theoretical analysis with content analysis technique. The research material consisted of the first three volumes of *Serbo-Croatian textbook* (1952), i.e. three accompanying manuals – *Serbo-Croatian: Dialogue Cartoon Guides* (1951, 1953), *Serbo-Croatian: Narration to Accompany Illustrated Military Situations* (1956) and *Serbo-Croatian: Narration to Accompany Illustrated Basic Situation* (1956). The results of the conducted research showed us that it is a textbook that was used with the aim of preparing participants of the U.S. government program to carry out military intelligence and political activities in the Serbian-speaking area. The textbook is distinguished by its content and very functional didactic-methodical design. The contents of fifteen (or thirty) lessons are presented in an organized, systematic, and step-by-step way, enabling the mastering of the Serbian language according to the postulates of the grammar-translation, direct method, audio-lingual method and, at that time still unknown to the general public, communicative method. The functionality of this textbook is especially supported by the two manuals analyzed above, thanks to the use of which the candidates were prepared for communication in various life and military situations.

Keywords: Serbian (Croatian) as a foreign language, textbook set, Army Language School, military intelligence and political activity